

A Bund der Landwirte és a Deutsche christlich-soziale Volkspartei az 1918–1938-as években

Adalék a politikai aktivizmus történetéhez az első
Csehszlovák Köztársaságban

LUKÁŠ NOVOTNÝ

The Bund der Landwirte and the Deutsche Christlichsoziale Volkspartei in the Years 1918–1938. Addition to the History of Political Activism in the First Czechoslovak Republic

Keywords: the First Czechoslovak Republic, German minority parties, activism, participation in government

---

Bevezető

Az 1918 őszen véget ért első világháború Közép-Európát viszonylag radikálisan átalakította. A térség hagyományos monarchiáinak, a Vilmos-féle Németországnak és a Habsburg szövetségi államnak a megszűnte új, ún. utódállamok létrejöttét eredményezte, melyek közé Lengyelország, Ausztria, Magyarország vagy Csehszlovákia is tartozott. Ez utóbbi 1918. november 14-én hivatalosan is köztársasággá vált¹ s elfogadta ideiglenes alkotmányát (1919 februárjában), megtartotta az első hivatalos parlamenti választásokat (1920 áprilisában), melyeken a nemzeti kisebbségek is részt vettek politikai pártjaik révén. Helyzetüket tekintve azonban az első Csehszlovák Köztársaságnak még az elődje, az Osztrák–Magyar Monarchia örökségével kellett kiegyeznie. A nemzeti kisebbségek (mindenekelőtt a nagyszámú német, de a magyar és lengyel is) az összlakosságnak csaknem a harmadát alkották (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 624–625. p.), s együttélésük a többségi csehszlovák nemzettel a Csehszlovák Köztársaság húszéves fennállása során érdekes fejlődésen ment keresztül, nevezetesen a kezdeti, az állam létezésének elutasításától a német kisebbségi paletta jelentős részének a hivatalos autoritásokkal való együttműködésen (az ún. politikai aktivizmuson)² keresztül a 20.

---

1 L. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (a továbbiakban: Sb. z. a n.), roč. 1918, 30–31. p.

2 Annak kérdését, mi is volt az első Csehszlovák Köztársaság német pártjainak aktivizmusa, a legtalálhatóbban az a személy válaszolhatná meg, aki e koncepciónak aktív szereplője volt, Erwin Zajicek keresztényszocialista képviselő és miniszter. Nézete szerint néhány német pártnak a csehszlovák pártokkal való együttműködését jelentette a szudétanémetek számára kialakítandó lehető legszélesebb autonómiáért. Zajicek 1967, 127. p.

század viharos harmincas éveikig, melynek végét a müncheni egyezmény jelentette, vagyis az első Csehszlovák Köztársaság felbomlása s ezt követően a második világháború.

Rövid fennállása alatt a két háború közti Csehszlovákiát a standard politikai pártok skálája jellemezte, beleértve nemcsak a jobb-, a közép- és a baloldali pártokat, hanem olyan tömörüléseket is, melyek nemzeti alapon jöttek létre; az egyetlen kivételt 1921-től Csehszlovákia Kommunista Pártja jelentette, melyet nem nemzeti, hanem osztályszempontok határoztak meg. A csehszlovák pártokon (földművesek,³ szociáldemokraták⁴ és néppártiak) kívül léteztek kisebbségi szubjektumok is, mégpedig németek, magyarok, lengyelek és ruszinok. (Vö. Tóth–Novotný–Stehlik 2012, 45–111., 161–167., 179–180. p.) Egyedi volt a helyzete a Hlinka-féle Szlovák Néppártnak (Hlinkova slovenská ľudová strana HSĽS), mely a csehszlovák államiság elfogadása és elutasítása között lavírozott.

A német pártoknak az új államkeretek közti helyzetét illetően egyetérthetünk azzal a nézettel, hogy „az államhatalom autoritása a Habsburg Monarchia azonnali összeomlásakor 1918-ban megszűnt, legalábbis egy bizonyos időre. Míg a cseh pártok ennek következtében a politika meghatározóivá váltak s ők alakították az új állam legfontosabb intézményeit (például a Forradalmi Nemzetgyűlés vagy a kormány), a német pártok bonyolult helyzetbe kerültek”. (Uo. 45. p.)

Az új állam keletkezésének következtében az elismert német pártoknak meg kellett birkózniuk tulajdon létezésük eltérő külső körülményeivel. Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése véget vetett addig felállított működési modelljüknek, ezért de facto új pártoknak kellett létrejönniük, még ha változatlan eszmei kontinuitással is. (Vö. Harna 2005, 201–223. p.) A német politikai pártok tevékenységének alapvető megváltozását azonban a belső korlátok is kikényszerítették; a Csehszlovák Köztársaság megalapítása az eredetileg privilegizált német lakosságot a nemzeti (bár nagyszámú) kisebbség helyzetébe kényszerítette, s ezek a németek az új államhoz döntő mértékben negatívan viszonyultak. A jövőnek kellett megmutatnia, vajon sikerül-e ezen a hozzáálláson változtatni, s hogy legalább a pártok egy része bekapcsolódik-e a Csehszlovák Köztársaság irányításába. Már 1919 derekán látszott, hogy a békekonferencia nem lesz képes Csehszlovákiában olyan elrendezést biztosítani, mely megfelelné a német pártoknak. A bel-⁵ és külpolitikai realitás arra kényszerítette az újonnan létrejövő pártokat, hogy a „saját” új államuk keretei közt gondolkozzanak. (Beran 2009, 97. p.)

A saint-germain-en-laye-i, 1919 szeptemberi békeszerződés aláírása sok tekintetben egy bizonytalan időszak végét jelentette. Egyrészt végleg elismerték a Csehszlovák

3 Hivatalosan: Földművesek és Kisgazdák Köztársasági Agrárpártja.

4 Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt.

5 1919 júniusában Csehszlovákiában helyhatósági választásokat tartottak, melyeken a német pártok is részt vettek, s ezzel lényegében elismerték az államot.

Köztársaság határait,⁶ másfelől az új állam keretei közti német politikai pártok formálódása is utolsó szakaszába lépett, így e pártok részt vehettek az 1920. áprilisi első csehszlovák parlamenti választásokon.⁷

Az első Csehszlovák Köztársaság fejlődése és a német pártoknak a hozzá való viszonyulása szempontjából néhány korszakot különböztethetünk meg:

1. A húszas évek első fele: szinte semmilyen együttműködés kormány szinten.
2. A húszas évek második fele: változások a hatalmi viszonyok közt a csehszlovák belpolitikában; az aktivista koncepciót propagáló pártok⁸ megerősödése.⁹
3. A világgazdasági válság és a német politikai spektrum ellenzéki térfelén tapasztalható erőátcsoportosítás.
4. 1935 és a Szudétanémet Párt (Sudetendeutsche Partei, SdP) megalakulása; dominanciája a választásokon, a korábbi aktivista pártok bukása.¹⁰

Bund der Landwirte

Néhány olyan cseh városban (Ústí nad Labem, Trutnov, České Budějovice vagy Horšovský Týn), melynek jelentős népességét németek alkották, már a 19. század kilencvenes éveiben sor került kiscgazdák olyan nagy találkozásaira, melyek célja nem kevesebb volt, mint megalapítani a cseh országrészben német kiscgazdák szövetségét, mely ideális esetekben ennek a rétegnek az érdekeit képviselte volna. 1905-ben aztán létrejött a Csehországi Német Agrárpárt (Deutsche Agrarpartei Böhmens), melynek alapító tagjai közt ott találjuk a BdL későbbi elnökét, Franz Křepeket.¹¹

-
- 6 Magyarország csak a trianoni békeszerződés aláírásával ismerte el 1920 júniusában.
  - 7 A német politikai pártoknak az új államhoz való viszonyulása két csoportra osztható: az aktivistákra, akik hajlottak a csehszlovák kormánnyal való együttműködésre, és az ellenzékiekre, akik mindvégig kitartottak az újonnan létesült állammal szembeni elutasítás mellett.
  - 8 A Földművesek Szövetsége (Bund der Landwirte, BdL) és a Német Keresztényszocialista Néppárt (Deutsche christlichsoziale Volkspartei, DCV), melyek képviselői 1926 októberében beléptek az első, nemzetiségileg vegyes kormányba.
  - 9 „Míg az elsőként említett párt a kormánykoalíciók része maradt egészen 1938 tavaszáig, amikor is egyesült a Szudétanémet Párttal, a keresztényszocialisták csak 1929-ig bírták a kormányban, amikor is a DSAP (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik) képviselői váltották fel őket. A keresztényszocialisták képviselője, Erwin Zajicek ismételtelen csak 1936-ban lépett be a kormányba.” Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 48. p. 143. jegyzet.
  - 10 Šebek 2005, 863. p. Zajicek az 1918–1938-as időszakot három szakaszra osztja: 1920-ig, 1920–1926 között és 1926–1938 között. Zajicek 1967, 131. p.
  - 11 Vö. Graf 2017, 9–11. p. Raimund Graf a BdL jelentős személyisége volt az első Csehszlovák Köztársaság idején – a szerző megj. Egyesek már az első világháború során latolgatták egy olyan párt megalapítását, mely a német földművesek érdekeit védte volna. Sobieraj 2002, 37. p.

A Bund der Landwirte az első Csehszlovák Köztársaság fennállásának egész ideje alatt a legerősebb olyan polgári párt volt, mely a csehszlovákiai németek érdekeit védte. Bár az 1905-ös elődje tevékenységét folytatta, de az első világháború befejeztével a pártnak teljesen újjá kellett szerveződnie, „mivel fő elődje [a Csehországi Német Agrárpárt – a szerző megj.] a nagy választási sikerei ellenére sem épített ki erős pártstruktúrát”. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 56. p. Vö. Linz 1982.)

A BdL nagyon hamar megalakult, mégpedig már 1918 novemberében Česká Lípában. Franz Peterle, Franz Heller, Josef Jannausch és mások előbb egy tanácskozáson vettek részt, melyen az utóbb említett javasolta a Bund der Landwirte nevet, hogy aztán november 24-én az Aranyfácán (Goldener Fasan) nevű kocsmában meg is alakítsák a pártot. Az elkövetkező néhány hónap a párt szervezeti felépítésével telt. 1919. február 22–23. között Teplice-Šanovban (Teplitz-Schönau) megtartották az első országos kongresszust, melyen 222 küldött és 250 meghívott vendég vett részt, s ahol lefektették a rohamosan gyarapodó pártszervek alapjait. (Graf 2017, 15–17. p.) Morvaországban a párt megalapítása nem folyt olyan gyorsan, mint Csehországban, 1919 májusában azonban Šumperkben összeült a területi kongresszus, „mely a morvaországi pártstruktúra kiépítésének kezdetét jelentette”.¹² Egy hónappal később a BdL részt vett a helyhatósági választásokon, s ekként, a többi német párthoz hasonlóan, de facto elismerte a Csehszlovák Köztársaságot mint államot azzal, hogy a jövőt illetően a párt is angazsálja magát az államügyekben.¹³

A pártprogramot 23 pont alkotta, melyek részben azonosak voltak a más kisebbségi német pártok programpontjaival, részben viszont egy meghatározott választói réteg céljait képviselték. A dokumentum egyebek közt azt a követelményt is tartalmazta, hogy folytatódjon a jelen republikánus kormányzati forma; szorgalmazta a nemzeti önrendelkezést; a központostással való szakítást; diplomáciai és gazdasági kapcsolatok kiépítését az összes szomszéd állammal, tehát Németországgal és Ausztriával is; a földhöz való különleges jog (pl. a hitbizomány) eltörlését; egy igazságos földreform megvalósítását; a fiatalok erkölcsi és vallási nevelésének biztosítását; a vallásszabadság védelmét; stb. (Vö. Graf 2017, 19–21. p.; Broklová 1999 72. p.; Drabke 1919, 74. p., részletesen: 74–76. p.) Ezek az igények természetesen nem tükrözték a valóságot, a kormányban való részvétel pedig az államalkotó állásfoglalás nyílt kimondása híján lehetetlen volt. A programpontok megmutatták, hogy a BdL a párt spektrum melyik oldalára sorolta magát; a magántulajdonra, a vallásos nevelésre és a fokozatos változásra fektetett hangsúly a pártot a jobboldalra sorolta. Fontos megjegyezni a tényt is, hogy a

12 Šebek 2005, 881. p. Szervezeti hálózata kiépítésének nehézségei miatt a BdL-t csak 1920. január 22-én jegyezték be Prágában országos hatáskörű pártként, amikor is a politikai programját is pontosították. Vö. Graf 2017, 28–34. p. és Sommer 1987, 34., 43. p.

13 1919. október 1-jétől aztán megjelent a *Deutsche Landpost* c. pártlap. Wilms-Graf 2017, 15. p. Példányszáma 26 000 körüli volt, egyetlen más német pártnak sem volt ennél magasabb példányszámú lapja, 1922 tavasza óta Prágában volt a székhelye. Sommer 1987, 56. p.

program nagy részét természetesen agrárkövetelések alkották. (Sommer 1987, 43. p., részletesen: 43–47. p.)

Az 1920. áprilisi első rendes parlamenti választások a Bund der Landwirte számára sikeresek voltak: a párt a képviselőházban 13 mandátumot szerzett¹⁴ és a legerősebb német polgári párttá vált; a német pártok közül a szociáldemokraták győztek. A pártban már ekkor kezdett kialakulni a hivatalos szervekkel való együttműködés támogatóinak tábora, mindenekelőtt természetesen a cseh agrárpártiakkal való együttműködésé. (Šebek 2005, 883. p.) A BdL választói túlnyomórészt a kisgazdák köréből kerültek ki, a párt városi támogatottsága elenyésző volt. Logikus tényről volt szó, a párt a 20. század húszas éveinek elején a német kisbérlők közti földosztást szorgalmazta. A legerősebb pártalapszervezetek Csehország nyugati és északi részén voltak, Žatec és Louny környékén, ezzel szemben Sziléziában egyetlen pártközpont sem székelt. A húszas évek elején a BdL-nek az összes német párt közül a legtöbb tagja volt, s ez a helyzet 1930-ban sem változott.¹⁵

A párt élén a következők álltak: Franz Křepek (1855–1936), Franz Spina (1868–1938) és Wolfgang Zierhut (1886–1946).¹⁶ A szlavista egyetemi tanár Spina (Vö. Novotný 2013, 99–123. p.) a húszas évek elejétől tartozott a párt csúcsvezetésébe. A csehszlovák parlamentbe való bekerülése után, megismerkedvén az új államban való helyzettel, arra a következtetésre jutott, „hogyan az adott körülmények közt csak egyetlen út vezet a német nép helyzetének javulásához: a pozitív politizálás, az államban való aktív munka, s amennyiben lehetőség nyílna rá, az együttműködés”. (Broklová 1999, 73. p.) Amikor a BdL 1926-ban része lett az ún. úri koalíciónak, Spinának jutott a közmunkák miniszteri posztja.

A Bund der Landwirte a német aktivizmus élenjáró propagálója volt. Mintegy két és fél évvel a háború után ugyanis kezdett megmutatkozni, hogy a csehszlovák kormánnyal szembeni ellenzéki politizálásnál jobb az együttműködés, legalábbis gazdasági téren.¹⁷ Amikor 1921 tavaszán Tomáš Garrigue Masaryk köztársasági elnök fogadta

14 Graf 2017, 35. p. A szenátusban a párt 7 mandátumot szerzett.

15 Graf 2017, 40–41. p.; Linz 1975, 217. p. A taglétszám csak 1933 után kezdett apadni az SHF-hez való csatlakozásuk miatt. A párt a 20. század húszas éveinek első felében két fő programtézist hirdetett: Nemzetiségi kiegyezés az uralkodó nemzettel és szociális-rendi követelések. Sobieraj 2002, 54. p., részletesebben: 55–84. p.

16 A párt elnöke Franz Peterle parlamenten kívüli földműves volt, s a párt döntéseire semmilyen tényleges befolyása nem volt.

17 Masaryk elnök már 1921-ben felszólította a pártot, hogy vegyen részt a kormányban. E célból bekérte magához Franz Křepeket s közölte vele, hogy a jelenlegi szakértői kormány nem felel meg a parlamentáris demokráciának, s hogy szívesen kinevezne egy új politikai kormányt. Felvetette azt is, hogy a kabinetben legalább egy német miniszternek volna helye. Vö. *Deutsche Gesandtschaftsberichte* 2003, 434–435. p. Júniusban aztán a *Bohemia* c. lapban megjelent Franz Spinának egy cikke, mely elsőként körvonalazta a német aktivizmus határait. Kracik 1999, 94. p. Vö. Sobieraj 2002, 3–4. p.; César–Černý 1962, 241. p.

Franz Křepeket, ez a megkezdett tárgyalások folytatását javasolta, amit a német keresztényszocialisták (Deutsche christlichsoziale Volkspartei, DCV) is támogattak.¹⁸ Ellenezték viszont a német ellenzéki pártok, a Deutsche Nationalpartei (DNP) és a Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei (DNSAP), minek következtében a párbeszéd meg is szakadt, mivel ez idő tájt valamennyi német párt (kivéve a szociáldemokratákat) egyesült egy Német Parlamenti Szövetség (Der deutsche parlamentarische Verband) nevű ernyőszervezetben, mely egységes fellépést követelt meg. Egy évvel később ez a szövetség de facto szétesett, mindkét ellenzéki párt úgy döntött, hogy az ún. Deutsche Kampfgemeinschaft platformján fog szorosabban együttműködni. „A német radikális és mérsékelt pártok útjai ismét eltávolodtak egymástól” – állapítja meg R. Graf.¹⁹

1923-ban a BdL vezető politikusi megegyeztek a többi német politikussal, hogy politikailag együtt fognak működni a csehszlovák kormánnyal. (Vö. *Deutsche Gesandtschaftsberichte*, Teil II. 2004, 166–167. p.) A vélemény spektrum másik felén Rudolf Logdman von Auen, a DNP elnöke állt, aki ráadásul egyenest a német főváros külügyminisztériumában panaszkodott a BdL politikájára. A berlini meghatározó vezetők reakciója azonban megfelelt a Csehszlovák Köztársaságra vonatkozó akkori német külpolitikai kurzusnak, mely szerint a kulturális akciókon kívül a Német Birodalom semmi más nem támogat, s ezt a szudétanémet politika képviselőinek Csehszlovákiában, tetszik, nem tetszik, el kellett fogadniuk. (Graf 2017, 63–64. p.)

A legalább némely német párt együttműködését a csehszlovák kormánnyal a 20. század húszas éveinek első felében objektív és szubjektív tényezők nehezítették. Az elsők közé tartozott például a földreform megvalósításának módja vagy a nyelvtörvény megfogalmazásai,²⁰ a továbbiak közé a háború utáni kölcsönösen bizalmatlan légkör egyfelől a cseh és a morva németek, másfelől az akkor többségi csehszlovák nemzet közt.²¹ Ennek dacára 1924 októberében Bruno Kafka professzor, a Német Szabadelvű Pártból (Deutsche demokratische Freiheitspartei)²² előterjesztette a politikai aktivizmus

18 Křepek már 1920 decemberében megüzente a pártkongresszus résztvevőinek: „Vessétek el a nacionalista haragot, s térjete vissza a munka és az ész politikájához!” Sommer 1987, 62. p.

19 Graf 2017, 45–46., 56. p. Az aktivisták és a kormánykörök közti egyezkedések következő kísérletére 1922 derekán került sor, Franz Spinával és Robert Mayr-Hartinggal, de ez sem járt eredménnyel. Sobieraj 2002, 100–101. p.

20 Éppen ezek a kérdések tartoztak a húszas évek első felében a gyakori parlamenti interpellációk közé. Sommer 1987, 59–61., a földreformra I. 73–74. p.

21 Szükséges tudni, hogy a mesterségesen létrehozott konstrukció, az ún. csechoszlovakizmus abból az állításból ered, hogy létezik egyetlen csehszlovák nemzet, melynek két ága van, a cseheké és a szlovákoké. Az így felfogott terminus lehetővé tette a csehszlovák többséget, máskülönb szlovákból kevesebb volt, mint németből. Vö. Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 624–625. p.

22 E párt fejlődéséhez legújabbban I. Keller-Giger 2018.

világos javaslatát, mely az Osztrák–Magyar Monarchiát tekintette mintának, ahol is véleménye szerint szintén akadtak csehek, akik a kormányban voltak, és mások, akik ellenzékben.²³

A legjobb eredményt fennállása idején a BdL az 1925. novemberi parlamenti választásokon érte el, melyen négypárti koalícióban vett részt a Német Iparospárttal (Deutsche Gewerbetarbei), a Szepesi Német Párttal (Zipser deutsche Partei) és a Magyar Nemzeti Párttal. A választási kampány meglehetősen kiélezett volt. Rudolf Lodgman von Auen egy minden német pártot egyesítő egységes jelöltlistát javasolt, ám ez a kísérlet megfeneklett, ami nem volt meglepetés, mert egyesíteni ennyiféle politikai irányzatot gyarló jelszavak alatt egyetlen résztvevő számára sem jelentett komolyan meggondolandó lehetőséget. (César–Černý 1962, 320. p.) A képviselőházban szerzett 24 (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 663–664. p.) képviselői mandátum és a 12²⁴ szenátusbeli a BdL-t a legerősebb német politikai tényezővé tette. Az Antonín Švehla kormányfő által felolvasott kormánynyilatkozatra való reagálásában ugyanakkor Franz Spina kijelentette, hogy a német pártok a nyelvre, munkalehetőségekre, iskolákra és földre vonatkozó kérdésekben továbbra is az egyenjogúságért fognak harcolni.²⁵ Az 1925-ös év így kissé ambivalensen zárult: a BdL ugyan a politikai aktivizmust támogatta, másfelől Spina megismételte 1920-as kijelentését az önrendelkezés jogára vonatkozó harc folytatásáról. A választási eredmények azonban a jövőre nézve egy lehetséges együttműködés ígérését hordozták magukban, nem kizárólag csak nemzetiségi szinten. A politikai palettán ugyanis mind a cseh (és szlovák), mind a német térfélen megerősödtek az agrár- és a néppártiak.

E helyt most tehetünk egy kis kitérőt, s röviden összefoglalhatjuk a magyar pártok politikai aktivizmusát. A magyaroknak mint a második legnépesebb kisebbségnek az első Csehszlovák Köztársaságban természetesen megvolt a maguk képviselője mind a képviselőházban, mind pedig a szenátusban. A kezdeti merev ellenzékiiségből a politikai spektrum egy része, konkrétan a Magyar Nemzeti Párt (MNP) kezdett hajlani az aktivista politizálás felé, lényegében lemásolva a fejlődést a német oldalon. Az MNP képviselői is kénytelenek voltak elfogadni Közép-Európa új elrendezésének tényét, s így felmerült, van-e további értelme az ellenzéki politizálásnak. Az 1925-ös választások alátámasztották a Csehszlovák Köztársaság magyar politikai pártjainak két fő ellenté-

23 Graf 2017, 73. p. A párt már a 20. század húszas éveinek elején propagálta az aktivizmust. Keller-Giger 2018, 21. p. Felix von Luscha DCV-képviselő szerint az első választási ciklus végén megszületett a következő évekre vonatkozó jelszó, mely a megegyezés igyekezetét tükrözte: „A csehekkel való nemzeti megegyezésért!” Luscha 1963, 235. p.

24 A mandátumok megoszlása a következő volt: BdL 15 képviselő és 8 szenátor, vállalkozók 1 képviselő és 1 szenátor, Szepességi Német Párt 1 képviselő, Magyar Nemzeti Párt 7 képviselő és 3 szenátor. Graf 2017, 87. p.

25 Vö. <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/003schuz/s003006.htm> [2019-07-12].

tes irányzatát: míg az MNP a BdL-lel közös listán indult (lásd fentebb), az Országos Keresztényszocialista Párt (OKP), továbbra is elutasította a csehszlovák vezetés elismerését. A BdL aktivista politikája azonban, miután a párt az MNP vezetősége számára meglepetésszerűen és minden előzetes figyelmeztetés nélkül belépett a Švehla-kormányba, egyszer s mindenkorra véget vetett az MNP aktivista hajlamainak. Logikus lépésként adódott a két magyar párt közös indulása az 1929-es, sorrendben harmadik parlamenti választásokon. S lényegében itt vált ketté a német és a magyar aktivizmus további útja. Míg ugyanis a németek támogatták a csehszlovák kormányt, pontosabban részt vettek a munkájában egészen 1938 márciusáig – noha az 1935-ös választásokon a képviselőik és szenátoraik száma elhanyagolható volt az offenzív Szudétanémet Párt eredményeihez képest –, a magyarok már nem tértek vissza az aktivista politizáláshoz, még az Egyesült Magyar Párt 1936-os megalapításával sem, sőt ellenkezőleg: következetesen ellenzéki politikát folytattak. (Vö. Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 76–111. p.)

A német miniszterek kormányba kerülése 1926 októberében ekként csak az előző folyamatok logikus következménye volt. Pedig az év elején még semmi sem utalt nemzetiségi megbékélésre. Švehla kormánya úgy döntött, keresztülviszi a nyelvrendeletet, lényegében az 1920. februári alkotmányos nyelvtörvény végrehajtó rendelkezését, azaz csaknem hat évig tartott, míg a kabinet a nyelvrendelet elfogadására elszánta magát. (Vö. Uo. 277–287. p.) Ennek a dokumentumnak a jóváhagyása tiltakozásokat váltott ki német részről, sőt, még a kormány elleni bizalmatlansági javaslatról is szavaztak. A kabinet ugyan túlélte ezt, ám a kongrua és az agrárvámok veszélyesen megérintették a kormányzó többséget, amely végül is megbukott, és sor került – másodszer az első Csehszlovák Köztársaság fennállása alatt – a szakértői kormány kinevezésére. E kormány tevékenységének hátterében kikristályosodott egy ún. vám- és kongruatöbbség, a BdL-lel és a DCV-vel, mely az ún. úri koalíció²⁶ kormányának felállításához vezetett. Franz Spina BdL-képviselő a közmunkák minisztere lett, Robert Mayr-Harting pedig igazságügyi miniszter.²⁷ Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az új kabinet felállítását a most már kormányalkotó német pártoknak meg kellett védeniük a választóik szemében, nemkülönben az ellenzéki pártokkal szemben (ez idő tájt a szociáldemokratákkal szemben is). (Sobieraj 2002, 162. p.)

A következő, az 1929. évi választásokig tartó időszakot két fontos esemény határozta meg: 1928-ban a tartományi rendszer bevezetése (Szlovákiában megyék vol-

26 Eredetileg pejoratív kifejezés volt, mely fokozatosan általánosan elfogadottá vált. Sobieraj 2002, 129. p. A BdL képviselői aztán májustól utazgattak az országban, s magyarázták a választóiknak, miért szavaztak például a vámok kérdésében a csehekkel. Uo. 135–136. p.

27 Graf 2017, 98–99. p. Először fordult elő, hogy a német kisebbség képviselői valamilyen országban kormányra kerültek. Wilms-Graf 2017, 22. p. Másfelől meg kell jegyezni, hogy az együttműködés nem volt problémamentes, sőt a különböző súrlódások továbbra is fennálltak. Vö. Graf 2017, 103. p.; Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 48. p.

tak),²⁸ s ugyanabban az évben a járási és tartományi választások. (Eredményükhöz I. Graf 2017, 117–118. p.) Egyúttal ez volt az utolsó év a világgazdasági válság előtt: „Az utolsó jó év volt. Következtek a politikai nyugtalanságok, a gazdasági hanyatlás és a pártcsatározások évei” – írja Raimund Graf. (Uo. 122. p.)

Az 1929-es parlamenti választásokon a BdL együtt indult a Német Munka- és Választási Közösség (Deutsche Arbeits- und Wahlgemeinschaft) nevű párttal, mely 1928-ban alakult, Alfred Roschéval az élén. Ez az együttműködés azonban terméketlennek bizonyult, mivel nem hozta az annyira várt városi választók szavazatait. Ellenkezőleg, a mandátumok száma az 1925-ös évekhez képest 16-ra csökkent, ebből 12 jutott a BdL-nek. Általában igazolódtott az a trend, mely az előző kormánytöbbségből kisebbséget faragott. A DCV helyett kormányra kerültek a Ludwig Czech vezette német szociáldemokraták.²⁹

Az új kormánynak nagyon hamar meg kellett birkóznia a gazdasági válság hatásai-
val, ezek ugyanis Csehországot sem kerülték el, s növekvő munkanélküliséget, az ipar hanyatlását, mezőgazdasági problémákat eredményeztek, politikai téren pedig elsősorban a szudétánémetek fiatalabb nemzedékének radikalizálódását. (Részletesebben I. Kárník 2002, 34–116. p.) Voltak olyan hangok is, hogy a német aktivisták távozzanak a kormányból. Ráadásul bizonyos vélemények szerint e pillanatban látszott hiányozni Antonín Švehla³⁰ tekintélye, utódjának, František Udržalnak ugyanis nem volt tekintélye, és nemcsak a cseh politikai táboron, hanem még saját pártján belül sem. (Graf 2017, 126. p.) Nemcsak a BdL, hanem a többi német aktivista párt is két malomkő közé került: az ellenzéki politikai pártok (DNSAP, DNP)³¹ részéről kapott kritika, kontra részvétel a kormányban és a kormányprogram végrehajtása.

-
- 28 A közigazgatási reform és a tartományi elrendezés megszüntetése ellen szót emelt például a Csehszlovák Néppárt, mert nem volt hajlandó elveszíteni kitüntetett helyzetét Morvaországban. A tartományok megtartásának fontos szempontja a nemzeti demokraták szerint az volt, hogy a történelmi cseh országrészek hozzájárultak az 1919-es békekonzferencia határmegszabásaihoz. 1927 derekán végül olyan törvényt fogadtak el, mely szerint 4 tartománnyal számolt. Uo. 174., 176. p. Vö. Uo. 174–178. p. Tovább vö. Luschka 1963, 230. p.
- 29 A szenátusban 9 mandátumról volt szó. Uo. 124–125. p. Bár František Udržal új kormányfő nem akarta bevenni a kormányba a német szociáldemokratákat, de cseh kollégáik kiálltak mellettük. Vö. Sobieraj 2002, 213. p.
- 30 Igaz, hogy autoritását nem vonták kétségbe, és az első Csehszlovák Köztársaság kritikusa, Felix von Luschka is kénytelen volt elismerni, hogy 1933-as halála a csehszlovák elit körében pótolhatatlan hiányt jelentett. Luschka 1963, 241. p.
- 31 Emlékeztetni kell az ún. Kameradschaftsbund szervezetre is, mely Othmar Spann osztrák nemzetgazdász és szociológus nézeteit terjesztette. Vö. Novotný 2008, 291–309. p.; Novotný 2009, 387–405. p. 1932-ben aztán még per indult a Volkssport nevű egyesület ellen, melynek tagjait azzal vádolták, hogy a német SA a mintaképük. Novotný 2016, 37. p.; Wilms-Graf 2017, 35–36. p.

1933 márciusában Prágában tartották a Bund der Landwirte hetedik kongresszusát, teljesen a gazdasági s részben a politikai válság jegyében. A párt vezetői keresztvitték, hogy a kormányban maradjanak, mégpedig „az egész nép” érdekében. 1933 ősze s mindenekelőtt a DNSAP feloszlata és a DNP tevékenységének felfüggesztése a szudétanémetek körében jelentős elégedetlenséget eredményezett, a BdL-nek és a szociáldemokratáknak volt elég dolguk ezeket a szenvedélyeket lecsillapítani. (Graf 2017, 150–151. p.)

A Szudétanémet Hazafias Front (Sudetendeutsche Heimatfront, SHF) 1933. októberi megalakulását követően a BdL képviselői kapcsolatba léptek ezzel a mozgalommal. Vezetője, Konrad Henlein ugyancsak tudatában volt annak, hogy meg kell őrizni a csehszlovák kormánnyal a jó viszonyt, ezért a német aktivista pártokban keresett szövetségeseket, s megszólította a legerősebb német polgári pártot, a BdL-t. Henlein célja az volt, hogy segítségükkel, főként az SHF megalakulását követő első hetekben elkerüljék a párt betiltásának veszélyét. Nem sokkal a politikai befolyás területi respektálásáról szóló egyezményt követően (október végén) kiderült, hogy az SHF ezt nem hajlandó betartani. (César–Černý 1962, 227. p.)

A Bund der Landwirte a fent említett megbeszélésektől nem tartózkodott. Vezetői abban bíztak, hogy az új mozgalomban döntő befolyásuk lesz, s ezzel saját pozíciójukat erősítik. Mivel 1933 augusztusában és szeptemberében a német kisgazdák elvetették a nemzetiszocialistákkal való egyezkedést, Franz Spina már az év októberében közvetlen tárgyalásokba bocsátkozott Henleinnel. Ezeken főként az SHF-nek a csehszlovák államhoz és a német kisgazdákhoz való viszonya érdekelt. E megbeszélések lehetővé tették Henleinnek és mozgalmának megúszni a kezdeti bizonytalanság időszakát s biztosítani a csehszlovák hivatalok jóindulatát.³²

1934 végétől a BdL-ben nőtt az SHF-fel szembeni addigi politika kritikája (ráadásul kiderült, hogy Henleinék a választások előtt vidéken is fognak kampányolni), azzal az aggállal együtt, hogy szavazókat vesztenek, s politikájuk befolyását is. Az 1935. májusi választások előtt³³ márciusban összeült a párt kongresszusa, melyen a delegátusok Franz Spina aktivista politikája mellett tették le voksukat. Amikor azonban kihirdették a választások eredményét, kiderült, hogy ez a politika megbukott. A BdL a szavazatoknak csupán 1,73%-át szerezte meg, s ezzel 5 mandátumot a képviselőházban, a sze-

32 Štěpán 1963, 7. p. Vö. Graf 2017, 159–162. p. Henleinnek 1934 márciusában Gustav Hacker is segítséget nyújtott. Sobieraj 2002, 221. p.

33 Még a választások előtt elfogadták a képviselőház, a szenátus a tartományi, kerületi és helyhatósági választások új rendjét, mely nemcsak a BdL-nek vált hasznára, hanem a DCV-nek is, mert ez a második és harmadik szavazatszámítás átszámolásának módosítását eredményezte. Vö. *Sb. z. a n.*, roč. 1935, 120–122. p. A BdL egyúttal felajánlotta Henlein pártjának az együttműködést, amikor például azt követelte, hogy az SdP vidéken ne indítson jelöltet. Ez az ajánlat azonban sikertelen volt, Henlein ugyanis már elegendően erősnek érezte magát. Graf 2017, 165–168. p.

nátusban egyet sem. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 671., 673. p.) Ennek ellenére Franz Spina tárca nélküli miniszter lett az új kormányban.³⁴

1935-től mindegyik aktivista pártnak csökkent a szavazótábor, mert nem volt olyan programjuk, melyet szembeállíthattak volna „a Szudétanémet Párt populista aratóprogramjával”.³⁵ A választási kudarcra való reakcióként a BdL 1936. januári kongresszusán változott a párt vezetőségének összetétele. Elnökké a podbořani (Podersam) Gustav Hackert (1900–1979) választották meg, Franz Spina tiszteletbeli elnök lett. Hacker, Wenzel Jaksch és Hans Schütz mellett az ún. újaktivizmus képviselője volt. (Vö. Zajicek 1967, 136. p.) Fontos volt tehát, hogy a BdL ne mondjon le mindéről, amit az évek során a kormányban elért, Hacker azonban Konrad Henlein felé is kereste a kapcsolatot. Az aktivista pártoknak ez a fiatal nemzedéke radikálisabb nézeteket vallott, mint egy generációval idősebb társaik, s úgy döntött, vitatott nemzetiségi kérdésekben határozottabban fogja követelni a megegyezést. (Vö. Keller-Giger 2018, 84–87. p.; Césár–Černý 1962, II. rész, 331. p.)

Az 1935-ös választások utáni kritikus és a romló nemzetközi politikai helyzet ellenére a vezető kormányképviselők 1936 derekán arra a döntésre jutottak, hogy „a nemzetiségi politika megoldásához szükséges átlátható hozzáállás a német aktivistákkal egyetemben sikeres lehetne, s jobbíthatná a viszonyt a nemzeti többség és a kisebbségi lakosok között”. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 352. p.) Edvard Beneš köztársasági elnök és Milan Hodža kormányfő felszólalása után, a német aktivisták képviselői, Spina, Czech és Erwin Zajicek (DCV) 1937. január végén átnyújthatták a miniszterelnöknek a követeléseiket, melyek egyenes folyománya volt a február 18-i koalíciós szerződés, mely a nemzetiségi kiegyezés javaslatának gyakorlati alaptereit biztosította.³⁶

1938 januárjában Hacker megpróbálta a BdL és az SDP egyesítését, ami ugyan nem sikerült neki (Šebek 2005, 885. p.), ám 1938. március 16-án az osztrák

34 Találó megállapítást fűz a választásokhoz Helga Wilms-Graf. Nézete szerint 1920-ban arról volt szó, vajon a Csehszlovák Köztársaság szocialista vagy polgári köztársaság lesz-e, 1925-ben arról, vajon folytatódik-e vagy sem a nemzetiségileg egyöntetű kormányzás, 1929-ben pedig arról, folytatja-e kormányzását a jobboldal, avagy szocialista pártokkal egészül-e ki. Az utolsó parlamenti választások azonban már a csehszlovák demokrácia túléléséről szóltak. Wilms-Graf 2017, 50–51. p.

35 Broklová 1999, 81. p. Az első pillantásra nem látható, de lényegében a német aktivizmus és a cseh–német együttműködés vereségéről volt szó, s ellenkezőleg, ezzel szemben a nemzetiségi feszültség és az együttműködés elutasításának eszméi kerültek előtérbe. Graf 2017, 170. p. Ernst Eisenlohr prágai német követ 1936 júliusában a következőket jelentette: „Azt válaszoltam neki [Kamil Krofta csehszlovák külügyminiszternek – a szerző megj.], hogy a csehszlovák kormányka a német aktivistákból semmi haszna nem lesz, mert a német kisebbség nem ismeri el az aktivistákat a németiség képviselőiként.” Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (a továbbiakban: PA AA), Berlin, R 103624, f. 084.

36 Vö. Uo. 352–355. p.; Graf 2017, 217–219. p.; Zajicek 1967, 137–138. p. Zajicek szerint 1937 februárja és 1938 februárja közt mintegy 1500 német származású hivatalnokot és 5500 munkást alkalmaztak állami szolgálatban. Uo. 138. p.

Anschlussra³⁷ való reakcióként a BdL úgy döntött, hogy a párt „kilép a német aktivista pártok vezetőségéből, s képviselőit az aktivista járási szervezetekből visszahívja”.³⁸ Hackernek hat nap múlva sikerült felosztatnia a pártot, s annak tagságát átvenni az SdP soraiba.³⁹ A kigazdák, a Bund der Landwirte korszaka az első Csehszlovák Köztársaságban ezzel véget ért.

Deutsche christlichsoziale Volkspartei

A párt tevékenysége az osztrák Keresztényszocialista Párt (Christlichsoziale Partei Österreichs) hagyományaira kötődött, mely 1893-ban alakult. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után, amit a keresztényszocialisták súlyos csapásként éltek meg, mellyel szembe kellett nézniük, s a helyhatósági választásokkal összefüggésben ki kellett építeniük a párt szervezeti szerkezetét s megszabadulni Bécs befolyásától. A pártnak, bár legyengült formában, sikerült megőriznie a háború előtti állapotok folytonosságát, és „1918 után is folytatni ugyanazon az ideológiai alapon a neve nagyobb változtatása nélkül”. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 53. p. Vö. Šebek 2006, 19–32. p.)

Fontos mérföldkövet jelentettek a fent említett helyhatósági választások 1919 júniusában, mivel a párt vezető képviselője s a későbbi miniszter Robert Mayr-Harting azt javasolta, hogy e választási eredmények alapján a német politikai pártok kooptálhassák képviselőiket a Forradalmi Nemzetgyűlésbe. A kor szellemét tekintve nem volt meglepő, hogy javaslata nem talált megértésre a vezető politikai elitek részéről.⁴⁰

A német népi keresztényszocialista pártot Prágában alapították 1919. november 2-án; a pártprogramot a tartományi konferencia csaknem két hónappal hamarabb hagyta jóvá, konkrétan szeptember végén.⁴¹ Azzal, hogy a DCV prágai alapítású volt, az újonnan létrejött állam fővárosában, a német pártok közül egyedüliként nagyon hamar kinyilvánította, hogy nemcsak a csehszlovák metropoliszt mint döntő politikai központot ismeri el, hanem a status quóval is egyetért; hozzátehetjük, hogy a pártalapítás nagyobb emóciók nélkül valósult meg. 1920 szeptemberében Prágában aztán megtar-

37 Ráadásul 1938.március 10-én Wolfgang Zierhut képviselő arról beszélt a parlamentben, hogy a BdL a lojális párt pozíciójából fog politizálni. Vö. Graf 2017, 242–243. p.

38 Broklová 1999, 81. p. A BdL szerint „tarthatatlan állapot marxistákkal együttműködni”. Kracik 1999, 393. p. Franz Spina 1938. március 22-én nyújtotta be lemondását.

39 Graf 2017, 256. p. A kivételt a következők alkották: Franz Spina, Raimund Graf és Otto Halke, akik nem léptek át az SdP-be. Miután Spina benyújtotta lemondását, visszavonult a politikából. 1938 szeptemberében hunyt el, még a müncheni szerződés előtt. Vö. Národní archiv, Praha, fond policejní ředitelství Praha II – prezídium, sign. S 4897/10, manipulační období 1931–1940, kart. 10937.

40 Schütz 1979, 276. p. Hans Schütz a DCV jelentős képviselője volt – a szerző megí.

41 A program új verzióját aztán csak 1934-ben fogadták el, bár csekély változtatásokkal. Schütz 1979, 276. p. 8. lábjegyzet.

tották első pártkongresszusukat, egy évvel később decemberben a másodikat, mégpedig Šumperkban (Mährisch Schönberg).⁴²

A pártprogram kidolgozása mindenekelőtt két egyetemi tanárhoz kötődik:⁴³ Karl Hilgenreiner (1867–1948; 1927–1935 között a párt elnöke)⁴⁴ teológiaprofesszorhoz és Robert Mayr-Harting (1874–1948; az 1921/1922. akadémiai évben a prágai Német Egyetem rektora) polgári jogi professzorhoz. A nemzetiségi kérdést illetően a többi párt-hoz hasonlóan a teljes politikai egyenjogúság és az autonómia mellett szállt síkra; a párt nemcsak a német nemzet, az anyanyelv és az érdekek védelmére és támogatására tartott igényt, hanem a két fő nemzet közti egyetértést is szorgalmazta. A keresztényszocialisták egyúttal a nemzetiségek alkotta állam alkotmányba foglalását is szorgalmazták. Ami a gazdasági kérdéseket illeti, fontosnak tartották „az egyház szociális tanítását, a társadalmi problémáknak a rendi szerkezet bevezetése kellene, hogy véget vessen, mely meghaladta volna az osztályokra való felosztást”. (Šebek 2005, 877. p. Vö. Drabke 1919, 62–63. p.) Kulturális téren nagy figyelmet szentelt elsősorban az iskolai oktatásnak, s az állam támogatását követelte „egyházi iskolák alapításához, emellett az antiszemita tendenciák is feltűntek benne, például a közép- és főiskolákon a zsidó diákok számára bevezetendő numerus clausus, amit vallási és kulturális szempontból kívántak”.⁴⁵ A párt természetesen az állam és az egyház céljainak egyenlőségét szorgalmazta, s elutasította a válás lehetőségét. Fontos kérdésekben a párt a népszavazás intézményének bevezetését követelte. (Vö. Schütz 1979, 276–277. p.; Šebek 2006, 32–35. p.)

Noha a Német Keresztényszocialista Néppártnak nem volt egyetlen saját sajtószer-
ve sem, már a 19. század hetvenes éveitől kezdve bízhatott egy sor katolikus lapban,
mint például a *Nordböhmische Volksblatt*ban vagy az 1919-től megjelenő *Das Volk*ban.
A legfontosabb és meghatározó sajtóterméknek az 1925 márciusától megjelenő *Die
Deutsche Presse* számított, melynek kiadását az Egerland Szövetség biztosította, élén
Michael Nagerlevel.⁴⁶

42 Vö. Uo. 276., 277. p. A küldöttek az első kongresszuson abban állapodtak meg, „hogy a párt az állammal szemben »a legélesebb ellenzékben« áll”. Šebek 2006, 82. p. A merev ellenzé-
kiség fokozatos változásában fontos szerep jutott az ún. láni egyezmény 1921. decemberi
megkötésének, amikor is Ausztria elfogadta a Csehszlovák Köztársaság területi integritását,
amivel de facto lemondott a határváltoztatás lehetőségéről. Uo. 88. p.

43 A program kidolgozásában dr. Wenzel Frind (1843–1932) prágai püspök, a káptalan és egy-
kori prágai egyetemi tanár, 1919 nyarán éppen az ő lakásán készült a program.

44 A párt első elnöke 1919–1925 között a varnsdorfi *Volkszeitung* folyóirat főszerkesztője, a
későbbi szenátor Josef Böhr volt.

45 Šebek 2005, 878. p. A párt követeléseire közé tartozott: „Olyan kulturális és társadalmi rend-
szer kiépítése, mely keresztény alapokon nyugszik, elsősorban az igazságosságon és a sze-
reteten, valamint a legértékesebb emberi kultúrjavarok – a hit, az erkölcs, az igazság, a sza-
badság, a haladás és a jólét – védelme.” Drabke 1919, 60–61. p.

46 Schütz 1979, 278. p. Bővebben az első köztársaság kezdeti szakaszának német sajtójáról
vö. Linz 1970, 284–307. p., a DCV sajtójáról pedig 298–300. p.

A párton belül két irányzat volt meghatározó, melyek élén a fent említett két egyetemi tanár állt. A párt mérsékelt szárnyát, mely hajlott a csehszlovák politikai reprezentációval való együttműködésre, Robert Mayr-Harting vezette. Koncepcióját a 20-as évek derekán vitte sikerre,⁴⁷ amikor a párt az ún. úri koalíció részévé vált; Mayr-Hartingé lett az igazságügyi miniszteri tárca. A DCV-ben azonban volt egy nemzeti szárny is, mely „előnyben részesítette a szudétanémet érdekeket a katolikus politika anacionális érdekeivel szemben” (Beran 2009, 102. p.); ezt az irányzatot Karl Hilgenreiner képviselte.

A DCV szervezeti tagságát jobbra aktív katolikusok alkották, mind városon, mind vidéken. A legerősebb alapszervezetek Dél-Morvaországban voltak (Znojmo környékén), valamint Sziléziában (Opava és környéke). 1923-ban a párt mintegy 44 000 tagot számlált; a források szerint a sűrűbben lakott Csehországban mintegy 16 000 tagja volt, Észak-Morvaországban és Sziléziában szintén 16 000, a maradékot a közép- és dél-morvaországiak alkották. (Schütz 1979, 278. p.) Ha abból a tényből indulunk ki, hogy e térségekben a szudétanémeteknek csak mintegy harmada élt, a DCV százalékos aránya e térségekben magasabb volt a csehországinál.⁴⁸

A keresztényszocialisták bevételeinek fontos forrásává a megválasztott képviselők és szenátorok által fizetett illetékek alkották, konkrétan havi 500, majd 800 koronáról volt szó, ennyit fizettek be a pártkasszába, s ebből a pénzből fedezték a kerületi vagy tartományi szervezetek kiadásait, illetve magának a pártnak a fenntartását. A tagdíj szintén havonta volt fizetendő, nagyságát 1 és 10 korona közt állapították meg. (Schütz 1979, 278. p.)

Az 1920. áprilisi parlamenti választások a Német Keresztényszocialisták Néppárt számára nem a legjobban alakultak. A német kisgazdákkal (Bund der Landwirte) együtt ugyan ez a két polgári középpárt az összes német szavazat 28,1%-át szerezte meg, de a DCV csak 11,1%-ot és 10 mandátumot (szemben nagy politikai riválisa, a DSAP 31 mandátumával). Összesen 72 német képviselő és 37 szenátor jutott be a parlamentbe.⁴⁹ Látható, hogy a német keresztényszocialisták nem jártak sikerrel, eredményeik szerények voltak.

A BdL-hez hasonlóan a DCV képviselői is folytattak párbeszédet csehszlovák politikusokkal, ezek tárgya a kétoldalú együttműködés volt a közszféra irányítását illetően, tehát politikai aktivizmust folytattak. Például az 1922. decemberi tárgyalásokon a német népieket Wenzel Frind, Robert Mayr-Harting és Eugen Ledebur-Wicheln szenátor

47 A párt már 1922 októberétől egyre jobban és jobban távolodott a Lodgman-féle együtt nem működés politikájától. Vö. Kracik 1999, 121–122. p. 1923 elején Eugen Ledebur-Wicheln DCV-szenátor kijelentette, hogy pártja „nem vonja kétségbe az állam létezését, de ellenzi azokat az alapokat, melyeken felépült”. Uo. 122. p.

48 Linz 2012, 214. p. A tagság pontos száma így alakult: Csehország 22 000, Észak-Morvaország és Szilézia 9000, Közép- és Dél-Morvaország 7000. Schütz 1979, 278. p.

49 A szenátusban a párt végül csak 4 mandátumhoz jutott. Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 659–660. p.

képviselte. Csehszlovák részről többek közt jelen volt Alice Masaryková, a köztársasági elnök lánya vagy František Hodáč. (Vö. Schütz 1979, 279. p., 15. lábjegyzet.) De már ugyanezen év őszen megtartották harmadik pártkongresszusukat, ezúttal Liberecben. Ezen a Mayr-Harting képviselő szorgalmazta együttműködés koncepciója győzedelmeskedett. (Uo. 281. p.)

Fennállása során a DCV a legjobb parlamenti választási eredményt 1925-ben érte el, amikor az összes német szavazat csaknem ötödét megszerezve 13 képviselője és 7 szenátora lett. Még ezelőtt főként Mayr-Harting és Ledebur-Wicheln megpróbálták létrehozni a német pártok egységét, ez azonban a DNSAP ellenkezése miatt nem valósult meg.⁵⁰ Ezt a sikerét a párt a német ellenzékiek csökkenő népszerűségének, a 20. század húszas éveit közepén politikailag jelentős legyöngülésének is köszönhetette. Egy évvel később aztán a DCV a BdL-lel együtt a kormány része lett; a német agrárpártiakhoz hasonlóan egy jelentős program pont megvalósításának lehetőségét tűzte zászlajára: a kungruát (az állam hozzájárulása a papság fizetéséhez). A kormány szerepe azonban nem a cseh–német kiegyezést jelentette, hanem csak a célvű hatalmi-politikai számítás; sem a DCV,⁵¹ sem a BdL nem kötötték kormányra lépésüket a kisebbségi jogok kibővítéséhez. Ebben az esetben csak arról volt szó, hogy egyszerűen találkoztak a politikai proklamációk egyfelől és a kormány szerepe előnyei másfelől. Egyes vélekedések szerint ebben szerepe volt Masaryk elnök, Beneš külügyminiszter és a szociáldemokraták befolyása gyöngítésének is.⁵²

A 20. század húszas éveinek második fele, melyet némelykor aranykornak is neveznek, nemcsak a belpolitikai konszolidációt és az első, nemzetiségileg vegyes kormány működését hozta el, hanem külpolitikai megnyugvással is járt, az 1925. októberi, a svájci Locarnóban megrendezett konferencia kiváltotta nemzetközi helyzetjavulással, s Németországnak a Nemzetek Szövetségébe való 1926. szeptemberi belépésével. A kabinet működésének és a keresztényszocialisták szempontjából döntő fontosságú volt Antonín Švehla kormányfő megbetegedése és a cseh agrárpártiak meg a népiek közötti konfliktusok, melyek nemcsak a kormány hatáskörét gyengítették, hanem a DCV-t is.

50 Uo. 282. p. A választási eredményekhez vö. Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 662., 664. p.

51 Ráadásul például a DCV képviselőklubjának elnöke, Felix Luschka élesen ellenezte a kormányba lépést. Šebek 2006, 112–113. p.

52 Keller-Giger 2018, 29. p. A DCV ennek ellenére a kormányba lépést az alábbi kinyilatkoztatással indokolta: „Ez a döntés a szudétanémetek számára, de a csehszlovák állam számára is [...] fordulatot jelent. A tény, hogy e pillanatban gyakorlatilag és hivatalosan megszűnt a cseh koalíció, és hogy a törvényhozói és államigazgatási tevékenységen a német pártokkal osztozik, nem maradhat az egész fejlődést tekintve kedvező hatás nélkül.” Césár–Černý 1962, I. rész, 371. p., 149. lábjegyzet. Mayr-Harting már 1926 júniusában találkozott Přemysl Šámállal s a BdL részéről Josef Lukschot javasolta a kormányba hívni. Sobieraj 2002, 148. p.

Az 1929-es parlamenti választásokon a keresztényszocialisták pozíciója gyenge volt,⁵³ a választások utáni tárgyalások pedig nemcsak a DCV-nek a kormányból való távozását eredményezték, hanem a Hlinka-féle Szlovák Néppártnak is.⁵⁴ Ebben főszerepet az a követelés játszott, hogy a nem szocialista blokk a kormányban ne legyen erősebb, mint a szocialista.⁵⁵ A cseh szociáldemokraták ugyanis kitarították a német szociáldemokraták kormányba hívása mellett. Persze nem valami nemzetközi szolidaritásról volt szó, sem az ország érdekeiről, sokkal inkább politikai számításról. A kormányból való távozta a DCV fokozatos radikalizálódását eredményezte, valamint a nemzeti politikai érdekek erősebb hangsúlyozását, s ebben a pártelnök Karl Hilgenreinernek volt döntő szerepe. Fontos megjegyezni, hogy a cseh népieknek csak hatástalan tiltakozásokra futotta, s továbbra is a kormányzó többségben maradtak.⁵⁶ 1930 januárjában aztán sor került a párt kilencedik kongresszusára, amelyen elhangzott, hogy a kormány szerep vége lehetőséget nyújt nagyobb figyelmet szentelni a német kisebbség követeléseinek. Amikor aztán ősszel megalakult az SHF, a DCV viszonya ehhez a mozgalomhoz – a BdL-lel ellentétben – a kezdetekben visszafogott volt, vagy az SHF antiklerikalizmusa miatt, vagy más okokból. Már csak ezért is egyetérthetünk Jaroslav Šebekkel, aki szerint a DCV 1929-től kezdődően a két vasat tartani a tűzben taktikát folytatta, a csehszlovák kormány kritizálása és a különösebben nem összeborulni a nemzeti pártokkal politikája közt lavírozva.⁵⁷

1935 és a májusi parlamenti választások súlyos csapást jelentettek nemcsak a DCV-nek, hanem a politikai aktivizmusnak is. A német keresztényszocialista néppárt a szavazatoknak csupán 1,98%-át szerezte meg, ami hat mandátumra futotta a képviselőházban és háromra a szenátusban. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 670., 672. p.) A választási kudarc a párt további irányulásáért folyó harcot előlegezte meg. Akadtak ugyanis olyan vélemények, hogy egyesülni kellene az akkor legerősebb német szubjektummal, az SdP-vel. Az 1935. szeptemberi prágai kongresszuson, melyen a párt egyér-

53 A párt azzal akarta meggyőzni választóit, hogy addigi aktivista politikájának volt értelme. Šebek 2006, 131. p. DCV a Német Vállalkozópártnal (Deutsche Gewerbetarbei) a szavazatok 4,71% százalékát szerezte meg, s ez 14 mandátumot eredményezett a képviselőházban, a szenátusban pedig 8-at. Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 666., 668. p.

54 Nem előrelátó politikai hűzás volt, „mert olyan pártot iktattak ki, mely a német politikai aktivizmus bölcsőjénél állt”. Šebek 2006, 135. p.

55 *Deutsche Gesandtschaftsberichte* 2009, 208–210. p.

56 Schütz 1979, 285. p. Egyet lehet tehát érteni azzal a nézettel, hogy Udržal kormányának „nem sikerült elfogadtatnia és értékelnie az aktivizmust, melyet a húszas években a német lakosság 75%-a támogatott”. Keller-Giger 2018, 37. p. A politikai taktika szempontjából a DCV kiiktatása a kormányból kontraproduktívnak mutatkozott. Sobieraj 2002, 213. p. Nem lett a kormánytöbbség része a HSLS sem: „A politikai katolicizmus ezzel elvesztette korábbi súlyát.” Šebek 2006, 135. p.

57 Vö. Šebek 2006, 136., 221., 235. p. A DCV némely tagja azonban üdvözölte a kormánykoalíció végét. Luschka 1963, 249. p.

telműen a függetlensége és az önállósága mellett tette le a voksot, tehát elutasította a Szudétanémet Párttal való együttműködést, az aktivista szárny győzött, melynek szövi-vője a szakszervezeti vezető Hans Schütz (1901–1982) lett. A DCV elnökévé Friedrich Stolberg (1877–1954) gróft választották, a pártszervezéssel pedig Anton Schlusche képviselőt bízták meg. Ezen a kongresszuson az is elhangzott, hogy a választási vereség, az eredmények fényében inkább kudarc dacára a párt továbbra is képes szolgálni a szudétanémeteket. (Schütz 1979, 287. p.)

Az 1935-ös csehszlovákiai választások egyértelműen tükrözték az aktivista pártok támogatottságának csökkenését. Míg hat évvel korábban a német szociáldemokraták, agrárpártiak és keresztényszocialisták összesen 51 mandátumhoz jutottak a képviselőházban (ez héttel több, mint az SdP-é 1935-ben), s ellenkezőleg, az ellenzéki tömörülések (a DNSAP és a DNP) csak 15 képviselőt, most a helyzet teljesen megváltozott. Minden aktivista párt fájdalmas veszteségeket könyvelhetett el: a szavazatok összeszámlálása után mindössze 22 képviselőjük lett (11 szociáldemokrata, 6 keresztényszocialista és 5 agrárpárti), szemben az SdP-vel, mely 44 mandátumhoz jutott. (Tóth–Novotný–Stehlík 2012, 335., 670–671. p.)

A választási eredmények s a soros kongresszus lehetőséget adtak arra, hogy a DCV visszatérjen a csehszlovák kormányba, ahonnan 1929-ben távozott. Ez azonban lehetetlen volt, amíg a párt élén Karl Hilgenreiner állt, aki elvben nem zárta ki az SdP-vel való együttműködést. (Graf 2017, 172. p.) A Milan Hodža kormányfő és a párt vezetősége közt zajló tanácskozások eredményeként a DCV 1936-ban visszatért a kormányba; a tárca nélküli miniszteri széket 14 napi gondolkodási idő után Erwin Zajicek (1890–1976)⁵⁸ foglalta el. A tény, hogy mind ő, mind Franz Spina csak tárca nélküli miniszterek lehettek, egyértelműen jelezte, hogy „mennyire érdektelenné váltak az állam vezetői számára a német aktivisták”. (Burian 1969, 148. p.) Másfelől nem egyébről volt szó, mint hogy elismerjék a két párt fontosságát választási eredményeik, pontosabban veszteségeik ellenére.

Ausztriának a német hadsereg általi 1938. márciusi megszállása úgy hatott a német pártokra, mint a lavina, s a kormányban való részvétel befejezésével a BdL részéről a keresztényszocialisták nyomás alá kerültek, mellyel a kor viszonyai közepette nehéz lett volna dacolni. E pillanatban a kormány részéről minden ajánlat „a hivatali helyek újraelosztásáról” okafogyottá vált. (César–Černý 1962. II. rész. 435–436. p.) A DCV ezért a Karl Hilgenreiner vezette nemzeti szárny javaslatára március 24-ével felhagyott aktivista politikájával, kilépett a kormányból, képviselői pedig az SdP-hez csatlakoztak. Ezt a lépését a párt azzal indokolta, hogy meg kell őrizni a szudétanémetek

58 Hodža a DCV kormányba kerülését a szenátusban megtartott beszédében jelentette be. PA AA, R 103624, zpráva německého vylance v Praze, Ernsta Eisenlohra, f. 043. Vö. Luschka 1963, 265–266. p.

jogaiért folyó harc egységét, s elismerte az eddigi aktivista politika hiábavalóságát.⁵⁹ Így aztán a második német aktivista párt is megszűnt.

Összefoglalás

A Forradalmi Nemzetgyűlés által a nemzeti kisebbségek részvétele nélkül elfogadott 1920-as alkotmány a németeknek (s természetesen a többi nemzetiségnek is) széleskörű kisebbségi jogokat garantált, egyebek mellett a pártpolitikai önmegvalósítás terén is, beleértve politikai érdekeltségeik megvalósítását. Ráadásul a német oktatásügy három főiskolával is büszkélkedhetett (bár az az igazság, hogy mindegyiket még 1918 előtt alapították), több mint 70 gimnáziummal és 10 tanítóképzővel. (Vö. Kocích 1979, 861. p.) A németeknek a gazdasági szférában is jelentős pozíciójuk volt.

Az első Csehszlovák Köztársaság ideje alatt mindkét politikai párt, a Bund der Landwirte és a Deutsche Christlichsoziale Volkspartei is hasonló fejlődésen ment keresztül. Eleinte kemény ellenzékei voltak az újonnan alakult államnak, hogy aztán a kezdeti elutasításról a pártvezetők megállapítsák, hogy az addigi hozzáállás csődöt mondott és szükség lesz változtatni rajta, legalábbis ha valamiféle fejlődést szeretnének. Erre 1926-ban került sor, amikor Franz Spina és Robert Mayr-Harting belépett a nemzetiségileg vegyes csehszlovák kormányba. A három évvel későbbi választások ugyan a DCV-t kormányon kívülre helyezték, de a párt végül 1936-ban Erwin Zajicek személyében ismét visszatért a kabinetbe. Az Anschluss után, 1938 márciusában mindkét párt egyformán járt el, az események hatására távozott a kormányból, s néhány kivételtől eltekintve (Spina, Zajicek és mások) képviselőik és szenátoraik az SdP tagjaivá váltak.

Mind ezek ellenére volt a BdL és a DCV között különbség. Mindenekelőtt a választói bázisuk különbözött, ami természetes volt, s bizonyos értelemben a csehszlovák párt-szcéna választói preferenciáit másolta. A német agrárpártiak valamivel mégis szorgalmasabban és sokkal hamarabb léptek rá az ún. aktivizmus útjára, tehát a hivatalos szervekkel való együttműködésre, legyen szó akár Franz Křepekről, akár Franz Spináról. Ez utóbbi, és személyében a pártja is egészen 1938 márciusáig megmaradtak a kormányban, Spina maga a csehszlovák kormány harmadik leghosszabban szolgáló minisztere volt, míg Robert Mayr-Harting és a DCV szereplése a kabinetben az 1929-es politikai egyezkedés oltárán vérzett el. A politikai vezéreket tekintve kétségtelen, hogy a kisgazda Spinának lényegében nem volt a pártban konkurens, ami a for-

59 Schütz 1979, 289. p. Az SdP-be lépett Hans Schütz is. Kivételt képezett Erwin Zajicek, „aki ebből kifolyólag 1939-től a második világháború végéig a Gestapo állandó felügyelete alatt állt”. Kracik 1999, 396. p. Robert Mayr-Harting visszavonult a politikai életből. Hilgenreiner szenátor ezt aztán a sajtó hasábjain üdvözlölte: „Legyen áldott ez a nap, amikor megvalósult, hogy a német pártok nemcsak egyetértének, hanem egyesültek is, mégpedig parlamenti képviselőjükben, tagjaik egyetlen összezárt csatasorában.” Graf 2017, 263. p.

mális vagy nem formális befolyást illeti; a keresztényszocialista Mayr-Harting ezzel szemben kénytelen volt befolyásán megosztozni kollégájával, Karl Hilgenreinerrel.

Ahhoz sem fér kétség, hogy mind a Bund der Landwirte, mind a Deutsche christlichsoziale Volkspartei fontos szerepet játszott a két háború közti Csehszlovákia történelmében, s hogy politikájuk, de elsősorban a kormányba lépésük – bármennyire rövid távú politikai haszon motiválta, nem pedig a nemzetiségi kiegyezés távlati koncepciója – bizonyos értelemben választóvonalat jelentett a csehszlovák kormányok addigi, nemzetiségileg egynemű politikájában. A német pártok politikai aktivizmusa azonban Csehszlovákia lététől függött, s amikor komolyan kezdtek inogni 1918-ban megteremtett létének külpolitikai keretei, az Anschluss után neki is, logikusan, meg kellett szűnnie.

Hivatkozások

- Beran, Ladislav Josef 2009. *Odepřená integrace. Systémová analýza sudetoněmecké politiky v Československé republice 1918–1938*. Praha.
- Broklová, Eva 1999. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha.
- Burian, Peter 1969. Chancen und Grenzen des Sudetendeutschen Aktivismus. In Bosl, Karl (ed.): *Aktuelle Forschungsprobleme um die Erste Tschechoslowakische Republik*. München–Wien.
- Césár, Jaroslav–Černý, Bohumil 1962. *Politika německých buržoazních stran v Československu 1918–1938. Díl I (1918–1929)*. Praha.
- Césár, Jaroslav–Černý, Bohumil 1962. *Politika německých buržoazních stran v Československu 1918–1938. Díl II (1930–1938)*. Praha.
- Deutsche Gesandtschaftsberichte aus Prag. Innenpolitik und Minderheitenprobleme in der Ersten Tschechoslowakischen Republik, (Deutsche Gesandtschaftsberichte)*, Teil I. 2003. Von der Staatsgründung bis zum ersten Kabinett Beneš 1918–1921. Berichte des Generalkonsuls von Gebstättel, des Konsuls König und des Gesandten Professor Saenger. Ausgewählt, eingeleitet und kommentiert von Manfred Alexander, Veröffentlichungen des Collegium Karolinum, Band 49/I, München, Masaryk lädt den Bund der Landwirte zur Mitarbeit an der Beamtenregierung ein, Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag den 3. Mai 1921, Nr. 186.
- Deutsche Gesandtschaftsberichte*, Teil II. 2004. Vom Kabinett Beneš bis zur ersten übernationalen Regierung unter Švehla 1921–1926. Berichte des Gesandten Dr. Walter Koch. Ausgewählt, eingeleitet und kommentiert von Manfred Alexander. Veröffentlichungen des Collegium Karolinum, Band 49/II, München, Der Bund der Landwirte auf dem Wege zu einer realistischen Politik. Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag den 17. Juli 1923, Nr. 65.
- Deutsche Gesandtschaftsberichte* 2009. Teil III. Von der Regierung unter Švehla bis zum Vorabend der nationalsozialistischen Machtergreifung in Deutschland 1926–1932. Berichte des Gesandten Dr. Walter Koch. Ausgewählt, eingeleitet und kommentiert von Manfred Alexander, Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Band 49/III,

- München. Probleme der Regierungsbildung. Deutsche Gesandtschaft an das Auswärtige Amt, Prag den 26. November 1929, Nr. 77.
- Drabke, Emil Karl (red.) 1919. *Die Programme der deutschen politischen Parteien in Deutschösterreich und dem tschechoslowakischen Staate*. B. Leipa.
- Graf, Raimund 2017. *Geschichte des Bundes der Landwirte. Politische Partei des deutschen Landvolkes in der Tschechoslowakei 1918–1938. Aufstieg und Untergang einer deutschen Bauernpartei*, Kulmbach.
- Harna, Josef 2005. Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938. In Malíř, Jiří–Marek Pavel (a kol.) 2005. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl: Období 1861–1938*, Brno.
- Kárník, Zdeněk 2002. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1933–1935)*, Praha.
- Keller-Giger, Susanne 2018. *Karl Kostka a Německá demokratická svobodomyslná strana v Československu v době před 2. světovou válkou*. Praha.
- Kocích, Milan 1979. Poznámky k právní úpravě školské, osvětové a spolkové činnosti národnostních menšin v buržoazní ČSR. In *Sborník prací z dějin státu a práva*. Praha.
- Kracik, Jörg 1999. *Die Politik des deutschen Aktivismus in der Tschechoslowakei 1920–1938.*, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien.
- Linz, Norbert 1970. Der Aufbau der deutschen politischen Presse in der Ersten Tschechoslowakischen Republik (1918–1925). *Bohemia*, 11. évf. 1. sz.
- Linz, Norbert 1975. Die Binnenstruktur der deutschen Parteien im ersten Jahrzehnt der ČSR. In Bosl, Karl (ed.): *Die demokratisch-parlamentarische Struktur der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. München–Wien.
- Linz, Norbert 1982. *Der Bund der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Struktur und Politik einer deutschen Partei in der Aufbauphase*. München–Wien.
- Luschka, Felix von 1963. Im Parlament der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Erinnerungen eines sudetendeutschen Abgeordneten 1920–1938. In *Bohemia*, 4. sz.
- Národní archiv, Praha, fond policejní ředitelství Praha II – prezídium, sign. S 4897/10, manipulační období 1931–1940, kart. 10937.
- Novotný, Lukáš 2008. Kameradschaftsbund. Contribution to the History of the Czech-German Relationship (Part one). In *Prague Papers on the History of International Relations*.
- Novotný, Lukáš 2009. Kameradschaftsbund. Contribution to the History of the Czech-German Relationship (Part two). In *Prague Papers on the History of International Relations*.
- Novotný, Lukáš 2013. Franz Spina (1868–1938). In *Acta Facultatis filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 2. sz.
- Novotný, Lukáš 2016. *Britské vyslanectví v Praze, Foreign Office a jejich vnímání česko-německého vztahu v Československu v letech 1933–1938*. Praha.
- Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA), Berlin.
- Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (a továbbiakban: Sb. z. a n.), roč. 1918.
- Schütz, Hans 1979. Die Deutsche christlichsoziale Volkspartei in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. In Bosl, Karl (hrsg.): *Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteienstaat*. München–Wien.
- Šebek, Jaroslav 2005. *Politické strany německé menšiny*, In Malíř, Jiří–Marek Pavel (a kol.) 2005. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. I. díl: Období 1861–1938*, Brno.

- Šebek, Jaroslav 2006. *Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu*. Brno.
- Sobieraj, Silke 2002. *Die nationale Politik des Bundes der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Möglichkeiten und Grenzen der Verständigung zwischen Tschechen und Deutschen (1918–1929)*. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien.
- Sommer, Karel 1987. Národnostní aspekty v programových dokumentech a činnosti Svazu německých zemědělců a Německé křesťansko-sociální strany lidové (1918–1925). In *Sborník historický*, 34.
- Štěpán, František 1963. Spolupráce německých buržoazních stran s henleinovskými fašisty v letech 1933–1935 (výběr dokumentů). In *Sborník archivních prací XIII*, 1. sz.
- Tóth, Andrej–Novotný, Lukáš–Stehlík, Michal 2012. *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Praha.
- Wilms-Graf, Helga 2017. *Raimund Graf. Ein deutsch-böhmischer Demokrat zwischen den politischen Fronten*. Kulmbach.
- Zajicek, Erwin 1967. Erfolge und Misserfolge des sudetendeutschen Aktivismus. In: *Beiträge zum deutsch-tschechischen Verhältnis im 19. und 20. Jahrhundert*. München.
- <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/003schuz/s003006.htm> [2019-07-12].

Csanda Gábor fordítása

LUKÁŠ NOVOTNÝ

THE BUND DER LANDWIRTE AND THE DEUTSCHE CHRISTLICHSOZIALE VOLKSPARTEI IN THE YEARS 1918–1938. ADDITION TO THE HISTORY OF POLITICAL ACTIVISM IN THE FIRST CZECHOSLOVAK REPUBLIC

During its short existence, Czechoslovakia in the interwar period was characterized by a range of standard political parties, including not only right-wing, centre, and left-wing parties, but also political platforms set up on a national basis. The Bund der Landwirte (BdL) was the strongest civic party defending the interests of the Germans in Czechoslovakia during the entire existence of the First Czechoslovak Republic. The BdL was a leading promoter of German activism. About two and a half years after the war, it became apparent that cooperation was better than pursuing opposition policies against the Czechoslovak government, at least in the economic field. Representatives of the Deutsche christlichsoziale Volkspartei (DCV) also held a dialogue with Czechoslovak politicians, but the party's departure from the government resulted in its gradual radicalization. The establishment and dominance of the Sudetendeutsche Partei (SdP) in the 1935 elections meant the fall of both activist parties.